

# LEFT HAND LEGACY Vol. 2

Chamber music written for Paul Wittgenstein

**Folke Nauta** piano left hand

**Lars Wouters van den Oudenweijer** clarinet

**Prisma String Trio**



# LEFT HAND LEGACY Vol. 2

Chamber music written  
for Paul Wittgenstein

**Folke Nauta** piano left hand

**Lars Wouters van den Oudenweijer** clarinet

**Prisma String Trio**

**Janneke van Prooijen** violin

**Elisabeth Smalt** viola

**Michiel Weidner** cello







## LEFT HAND LEGACY Vol. 2

**Franz Schmidt** (1874-1939)

**Quintet in B-flat major** (1932)

*for piano left hand, clarinet, violin, viola and cello*

- |                          |         |
|--------------------------|---------|
| 1. Andante tranquillo    | (17:11) |
| 2. Lento                 | (12:58) |
| 3. Allegro ma non troppo | (10:53) |

**Josef Labor** (1842-1924)

**Trio no. 2 in G minor** (1919)

*for clarinet, viola and piano left hand*

- |                                |         |
|--------------------------------|---------|
| 4. Allegro ma non troppo       | (11:54) |
| 5. Quasi allegretto e grazioso | (5:23)  |
| 6. Adagio ma non troppo        | (7:31)  |
| 7. Allegro                     | (8:16)  |

Total playing time: 74:12 min.

*Dedicated to the memory of Folke Nauta*

## LEFT HAND LEGACY

For far too long Paul Wittgenstein's library was inaccessible to the world. After the pianist who commissioned Maurice Ravel's *Concerto for the Left Hand* died in 1961, every musicologist knew that his widow kept a hidden trove there. When she passed away in 2001 and the monumental doors of the country manor were opened, the first visitors must have felt like archeologists entering into a nineteenth-century world. Amidst Beethoven's scores and a hair lock of Brahms, they discovered a pile of chamber music, specially composed for the one-handed pianist. Many works had been premièred by him in the 1920s and 30s and had since lain in quiet neglect; waiting.



Waiting for whom? Pianists who had lost the use of their right hand in mid-career, as a result of an accident or injury. However, those seeking repertoire for the left hand came away disappointed. Among them was Siegfried Rapp, for instance, who received a letter on 5 June 1950 with the message: *'You don't build a house just so that someone else can live in it. I commissioned and paid for the works, the whole idea was mine [...]. But those works to which I still have the exclusive performance rights are to remain mine as long as I still perform in public; that's only right and fair. Once I am dead or no longer give concerts, then the works will be available to everyone because I have no wish for them to gather dust in libraries to the detriment of the composer.'*

Paul Wittgenstein

Finally, the opportunity has arrived to restore Wittgenstein's entire chamber music legacy to the place where it belongs: the concert stage. The Dutch pianist Folke Nauta had to continue his career as a one-handed pianist, after focal dystonia affected his right hand. Wittgenstein was his model and this trove of chamber music was his salvation. There was just one complicating factor: Wittgenstein's library had become dispersed throughout the world. Nauta tracked down the original manuscripts in Austrian and English archives, still containing Wittgenstein's furiously scribbled annotations. The quintet formation of piano, clarinet and string trio is a consistent feature of Wittgenstein's chamber music legacy. So Nauta approached the clarinetist Lars Wouters van den Oudenweijer and Prisma String Trio. Together they launched the Wittgenstein Project, with the aim of bringing the music back to life and telling Wittgenstein's extraordinary tale of misery, struggle and artistic triumph.

Paul Wittgenstein grew up in extremely intense circumstances. After the Rothschilds, the Wittgensteins were the wealthiest family of the Austro-Hungarian empire. The family was at the centre of Viennese cultural life. His father Karl, a steel, banking and armaments magnate, was a passionate patron of the arts who commissioned works by Auguste Rodin and financed the building of the Vienna Secession exhibition hall. Gustav Klimt painted Gretl Wittgenstein's portrait for her wedding. Music was the family's lifeblood. Palais Wittgenstein boasted an array of seven grand pianos, including two Bösendorfer Imperials. In the Musiksaal, under the marble statue of a naked Beethoven, performances were given by Johannes Brahms, Richard Strauss, Joseph Joachim and Gustav Mahler.

However, Karl Wittgenstein was also a tyrannical family patriarch. Women counted for nothing, while his sons were required to follow in his footsteps. Art was essential, but only in the evenings, after the serious work of the day had been done. He and his

musically talented, but timid wife Leopoldine brought nine children into the world, who all inherited their mother's musical talent. The forced divide between music and ambition caused seething tensions within the family. Of the five boys, three were known or thought to have committed suicide, while the other two were plagued by suicidal impulses throughout their lives. Of the three daughters who survived into adulthood, two married; both of their husbands became insane, and one killed himself. Even by the morbid standards of late Habsburg Vienna, these are striking statistics: a silent witness to the warped and twisted family relationships.

Music was the sole terrain where the family was not at loggerheads with each other. In his acclaimed family chronicle *The House of Wittgenstein, a Family at War*, Alexander Waugh remarked that all the Wittgenstein children played music 'with an enthusiasm that bordered on the pathological. When music was around them they were at their freest and at their most amicable. To witness the exuberance and passion of Paul, Ludwig, Hermine, Leopoldine, Karl or any other of them singing or playing together any visitor might have been forgiven for assuming that these querulous, volatile and complicated people formed one of the happiest and most united families of the Habsburg Empire.'

Only the two youngest brothers Paul and Ludwig had the opportunity, unleashed by their father's death in 1913, to follow their heart and build up their respective lives as a musician and a philosopher. On 1 December 1913, Paul gave his debut concert in the Golden Hall of the Musikverein in Vienna; the start, he hoped, of an international career as a pianist. However, on 28 June 1914 events took a very different course, when an anarchist's bullet from Sarajevo transformed the meandering beautiful blue Danube into a raging torrent that would engulf the entire first half of the twentieth century. Paul Wittgenstein donned his regimental uniform and sprang on his horse to defend the honour of the Habsburg dynasty. Three weeks later, the pianist was carried into a field hospital in the vicinity of Lviv, unconscious and with a bullet in his elbow. When



he came to, with one eye he glimpsed his amputated right arm lying, carelessly tossed into a corner. With his other eye he looked down the barrel of a Russian rifle. After a three-month journey by goods train, tormented by the bitter cold and phantom pain, Paul arrived in Camp Omsk. Aged 27, he had cast off the suicidal thoughts common to the Wittgensteins and had become resolutely determined to continue his career as a concert pianist.

Besides his iron-willed father, Paul had more role models who strengthened him in his resolve. During his long journey through Russia, in the depths of his despair, he learned that his blind mentor, Josef Labor, was busy composing left-handed repertoire for him. During Paul's rehabilitation in Omsk, he came across a book by the eccentric count Géza Zichy, whose fame as a one-handed pianist was known to Paul. The book was an illustrated self-help guide; how to eat lobster with just one hand, how to wash one's hand and how to pull on one's underwear with the help of a doorknob. The work of the greatest piano virtuoso of the day, Leopold Godowsky, was also a source of inspiration. Because Paul could not comprehend how Godowsky had managed to arrange Chopin's fiendishly difficult *Étude Révolutionnaire* for left hand, he drew the white and black keys of a piano as precisely as possible on an empty crate, using a lump of charcoal. For the first time, he began to 'play' again. Guards and fellow prisoners watched him tirelessly drumming with his numbed fingers, as he transformed all the pieces that he knew from memory into left-handed versions.

When he returned to Vienna in late 1915, his life lay in ruins in every sense; however, he could immediately start working on his Omsk arrangements. For months on end, seven hours per day he studied; on a real instrument. Through the use of ingenious pedal and fingering techniques, he succeeded in making his one-handed playing sound as virtuosic and full of élan as his two-handed debut concert in Vienna and he began

to perform once again. The feared music critic Julius Korngold wrote: *'In this left hand's playing there is no trace of melancholy to be heard due to the lack of a right hand; rather, the triumph that it is so easy to do without it.'*

Until 1922, Paul Wittgenstein had to make do with his own arrangements, the pieces by Josef Labor and a limited collection of existing works composed prior to his accident. He began to realise that he would not be able to make a real career with just this conservative Romantic music. So, in late 1922 he began to commission compositions from leading contemporary composers. The massive fortune that he had inherited was put to good use. At first, Paul mostly requested piano concertos in which he could shine as a virtuoso, but later he also requested chamber music works.

*Left Hand Legacy Vol. 1* showcases the diverse vocabulary of Wittgenstein's circle of composer friends Franz Schmidt, Josef Labor, Hans Gál and Ernest Walker.

*Volume 2* plumbs the emotional depths, with Franz Schmidt's brooding *Quintet in B flat major* and the sublime combination of clarinet, viola and piano left hand in Josef Labor's Trio.



Franz Schmidt

### **Franz Schmidt - Quintet in B flat major** (1932)

In the midst of all the tumult surrounding the Second Viennese School of Arnold Schönberg and his circle – which was not universally well-received by the Viennese – Franz Schmidt continued to champion the tradition of high Romanticism. He had a particularly close connection with the pianist Paul Wittgenstein, who commissioned no less than six compositions from him between 1923 and 1938. A striking feature of Schmidt's chamber music works is how he treats the piano as an equal partner to the other instruments. While the one-handed piano part is at times striking in its complexity, virtuosity never becomes an end in itself. The *Quintet in B flat major* was completed in 1932, the year in which Schmidt lost his daughter, Emma. An atmosphere of grief-stricken mourning imbues the entire work. The main theme of the last movement gives a Slavic flavour to the work; light finally seems to prevail over the darkness. It provides a riveting conclusion to a majestic work that has been unjustly overlooked.

### **Josef Labor - Trio in G minor for clarinet, viola and piano left hand** (1919)

This trio is one of ten works Labor composed for Wittgenstein after his return from the war. Josef Labor was highly regarded in Vienna as a pianist, composer, organist and pedagogue. Besides Wittgenstein, he counted Alma Schindler and Arnold Schönberg among his students. Labor's blindness did not hinder him from collaborating with great musicians such as Joseph Joachim and Marie Soldat. For Soldat and Wittgenstein he composed the *Sonata for violin and piano left hand*, which can be heard on *Left Hand Legacy Vol. 1*. Labor was a creature of the nineteenth century. This can be heard in the influence of Brahms and Schumann on his composing style. According to Ludwig Wittgenstein, the philosopher whose fame was to overshadow that of his

older brother Paul, Labor ranked as one of the six greatest composers, alongside Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert and Brahms. Alexander Waugh writes in his biography: *‘The Wittgenstein family was besotted by him. He became their property – their in-house composer, musical adviser, recipient of their charity, friend and all-round philosophical and psychological guru.’*

## **Wittgenstein Project**

*Left Hand Legacy Vol. 2* is the latest part of the Wittgenstein Project, which aims to bring the treasures of Wittgenstein’s library to the concert stage. For far too long this sparkling repertoire has remained largely neglected. The colours that the one-handed piano adds to the tonal palette are unique and provide a worthy source of inspiration for other composers. For this reason, the Wittgenstein Project also commissions new works: to date, four new quintets have been born of the project. The rousing success of the first concerts was followed by a popular podcast series. The Dutch music magazine *Luister* proclaimed the first album, *Left Hand Legacy Vol. 1*, as one of the best albums of 2023. All of this raised high expectations for the future. However, tragically and unexpectedly, this second album is destined to be the last to feature Folke Nauta, who passed away suddenly in the summer of 2023. This personal tragedy signifies a great loss for the music world. This album features the very last recordings Folke Nauta ever made.

## **Personal memories of Lars, Janneke, Elisabeth and Michiel**

It was an exciting occasion four years ago when Folke first dropped in, armed with a pile of chamber music, which he had hunted down in various libraries and music collections throughout the world. As colleague musicians we were aware of his reputation as a fine pianist. We also knew of the terrible setback he had suffered, involving his right hand, and how he had risen above this. It was a tropically warm July. In light summery clothing, we had gathered in the Amsterdam studio of the violist Elisabeth Smalt to play through these works by unknown composers. Many were characterised by a serious, Romantic ethos; there could be no greater contrast to the airy summer atmosphere. Impressed by the music's high quality, we were immediately resolved: one way or another, we just had to perform this music!

On that hot summer's day, a seed of inspiration was planted that later came to fruition in the ambitious Wittgenstein Project. For Folke personally, the project was of monumental significance. In Paul Wittgenstein he had found a role model who had faced a similar fate, and in this project he could once more devote himself to music with full abandon. The project signposted his return to the concert stage and became the expression of his resilience.

Music was Folke's driving passion, his great joy and delight, the language in which he could best express himself and the channel for his emotions. He possessed a feel for drama, while never compromising his pure musical intentions. These qualities became clear to us when we met to play together, often rehearsing in the small music studio, which also served as his living room.

While we view each other as colleagues and music professionals, the intensive manner of working together also creates a bond at a deeply personal level. Playing chamber music together is an intimate act. Timing crescendos and decrescendos together,

from *fortissimo* to *al niente*, jointly creating musical lines, savouring harmonies and rhythms; all of this brings musicians so close to each other's core of energy and power and human vulnerability that we can look deep into each other's souls without using words. This is the power and essence of chamber music that we transmit to the audience.

The Wittgenstein Project began in January 2023 and was in full flow. In late July, we gave a concert in MuziekHaven Zaandam with Folke in an exceptionally inspired mood. Then, in early August, we were stunned by the terrible news that he had passed away. The Wittgenstein Project continues, but we naturally experience the pain of his absence. "Phantom pain" is the term that springs to mind - the pain of a missing body part.

In the spirit of both Wittgenstein and Nauta the ensemble continues on its course, having found a worthy successor in the Ukrainian pianist Antonii Baryshevskyi. He is likewise no stranger to adversity: during his rise to international renown as a concert pianist, the war broke out in his homeland. He moved with his family to the Netherlands, where he has resumed his life and career. In collaboration with him, the Wittgenstein Project can once again look to the future.



Folke Nauta

## LEFT HAND LEGACY

Paul Wittgensteins bibliotheek was veel te lang onbereikbaar voor de wereld. Iedere musicoloog wist dat de weduwe van de in 1961 overleden pianist en opdrachtgever van het *Concerto pour la main gauche* van Maurice Ravel een schat verborgen hield. Toen zij in 2001 overleed en de monumentale deuren van het landhuis werden geopend, moeten de eerste bezoekers zich archeologen hebben gewaand. Zij betraden de 19e eeuw. Tussen originele Beethovenpartituren en een haarlok van Brahms ontdekten zij een stapel kamermuziek, speciaal voor de eenhandige pianist geschreven. Veel werken waren door hem in première gebracht in de 20-er en 30-er jaren en lagen daarna te wachten.

Wachten op wie? Bijvoorbeeld op pianisten die in de loop van hun carrière het gebruik van hun rechterhand verloren als gevolg van een ongeluk of blessure. Op zoek naar linkerhandrepertoire kregen zij bij Wittgenstein nul op het rekest.

Zo ontving Siegfried Rapp op 5 juni 1950 per brief de boodschap: *'Je bouwde geen huis, alleen om er iemand anders in te laten wonen. Ik heb de werken besteld en betaald, het hele idee was van mij [...]. Maar de werken waarvoor ik nog steeds de exclusieve uitvoeringsrechten heb, blijven van mij zolang ik in het openbaar speel; dat is alleen maar juist en eerlijk. Als ik dood ben of geen concerten meer geef, zijn de werken voor iedereen toegankelijk, want ik wil niet dat ze ten koste van de componist liggen te verstoffen in bibliotheken.'*

Nu is er voor het eerst een kans om Wittgensteins gehele kamermuziekerfenis terug te brengen op de plek waar hij hoort: het concertpodium. Toen de Nederlandse pianist Folke Nauta door focale dystonie aan de rechterhand als eenhandig pianist verder moest was Wittgenstein zijn voorbeeld, en deze kamermuziekschat zijn redding. Complicatie: Wittgensteins bibliotheek was verspreid geraakt over de wereld. Nauta traceerde in Oostenrijkse en Engelse archieven de originele handschriften, met Wittgensteins woeste

aantekeningen er nog in. Daar de kwintetbezetting piano, klarinet en strijktrio in de nagelaten kamermuziek de rode draad vormde, benaderde Nauta klarinettist Lars Wouters van den Oudenweijer en Prisma Strijktrio. De vijf musici ontwikkelden samen het Wittgenstein Project om de muziek weer tot leven te wekken en Wittgensteins uitzonderlijke verhaal van ongeluk, strijd en kunstzinnige triomf te vertellen.

Paul Wittgenstein groeide op onder extreem intense omstandigheden. De Wittgensteins waren, na de Rothschilds, de rijkste familie van de Oostenrijks-Hongaarse monarchie. Het gezin bevond zich in het middelpunt van het culturele leven van Wenen. Vader Karl was staal-, bank- en wapenmagnaat en een hartstochtelijk mecenas van de kunsten. Hij gaf opdracht tot werken van Auguste Rodin en financierde het verenigingsgebouw van de Wiener Secession. Gustav Klimt schilderde Gretl Wittgenstein voor haar huwelijksportret. Muziek was voor de hele familie van levensbelang. In Palais Wittgenstein stonden zeven vleugels, waaronder twee Bösendorfer Imperials. In de Musikaal, onder het marmeren beeld van een naakte Beethoven traden Johannes Brahms, Richard Strauss, Joseph Joachim en Gustav Mahler op.

Karl Wittgenstein was echter ook een tirannieke familiepatriarch. Vrouwen telden niet mee en zijn zoons werden geacht in zijn voetsporen te treden. Kunst was essentieel, maar pas 's avonds na het serieuze werk. Hij en zijn muzikaal begaafde, maar timide vrouw Leopoldine brachten negen kinderen op de wereld, die stuk voor stuk de muzikale gaven van hun moeder erfden. De geforceerde scheiding tussen muziek en ambitie leidde tot grote spanningen binnen het gezin. Van de vijf jongens pleegden er drie zeker of waarschijnlijk zelfmoord en werden de twee anderen hun hele leven geplaagd door suïcidale impulsen. Van de drie dochters die de volwassenheid overleefden, trouwden er twee; beide echtgenoten werden krankzinnig en één stierf door zijn eigen hand. Zelfs naar de morbide maatstaven van het laat Habsburgse Wenen zijn dit indrukwekkende aantallen. Stille getuigen van de verwrongen familieverhoudingen.



Het enige terrein waar de familie niet op voet van oorlog met elkaar omging was de muziek. In zijn gewaardeerde familiechroniek *The House of Wittgenstein, a Family at War* merkt Alexander Waugh op dat alle kinderen muziek beoefenden met een enthousiasme dat aan het pathologische grensde; *‘Als er muziek was, waren ze vrij en vriendelijk. Getuige de uitbundigheid en de passie waarmee Paul, Ludwig, Hermine, Leopoldine, Karl of de anderen samenzongen of kamermuziek speelden, zou je het een toevallige bezoeker niet kwalijk nemen als hij aannam dat deze twistzieke, wispelturige, en gecompliceerde mensen tot de gelukkigste en saamhorigste gezinnen behoorden van het Habsburgse Rijk.’*

Alleen de twee jongste broers Paul en Ludwig kregen, ontketend door de dood van hun vader in 1913, de kans hun hart te volgen en een leven als musicus en als filosoof op te bouwen.

Op 1 december 1913 gaf Paul zijn debuutconcert in de Gouden Zaal van de Wiener Musikverein, het begin, hoopte hij, van een internationale carrière als solist. Dat liep echter anders, toen op 28 juni 1914 een anarchistische kogel uit Sarajevo de gezapige schöne blaue Donau in een stroomversnelling joeg, die de hele eerste helft van de twintigste eeuw zou overspoelen. Paul Wittgenstein hees zich in zijn regimentsuniform en besteedde zijn paard om de eer van de Habsburgse dynastie te gaan verdedigen. Drie weken later werd de pianist bewusteloos een veldhospitaal in de buurt van Lviv binnengedragen met een kogel in zijn elleboog. Toen hij bijkwam zag hij met één oog zijn geamputeerde rechterarm liggen, achteloos weggesmeten in een hoek. Met zijn andere oog keek hij in de loop van een Russisch geweer. Gekweld door fantoompijnen en bittere kou kwam Paul na een tocht van drie maanden per goederentrein aan in kamp Omsk. Hij was 27, had de onder Wittgensteins gebruikelijke suïcidale gedachten van zich afgeworpen en was inmiddels vastbesloten zijn loopbaan als concertpianist voort te zetten.

Behalve zijn stijfkoppige vader had Paul meer rolmodellen die hem sterkten in zijn besluit. Zo kwam hij al tijdens zijn tocht door Rusland, op het dieptepunt van zijn wanhoop, te weten dat zijn blinde mentor Josef Labor bezig was linkerhandrepertoire voor hem te schrijven. Tijdens zijn herstel in Omsk kreeg Paul een boek toegespeeld van de excentrieke graaf Géza Zichy, wiens faam als eenhandig pianist hem bekend was. Het betrof een geïllustreerde zelfhulp gids; hoe kreeft te eten met één hand, hoe je hand te wassen en hoe je ondergoed aan te trekken met behulp van een deurknop. Ook het werk van de grootste pianovirtuoos van dat moment, Leopold Godowsky, was een bron van inspiratie. Omdat Paul niet kon begrijpen hoe die het voor elkaar had gekregen om Chopins hels moeilijke *Étude Révolutionnaire* te bewerken voor linkerhand, tekende hij met een stuk houtskool op een lege krat zo precies mogelijk de witte en de zwarte toetsen uit. Voor het eerst begon hij weer 'te spelen'. Bewakers en medegevangenen keken toe hoe hij onvermoeibaar roffelend met zijn verkleumde vingers alle stukken die hij uit zijn hoofd kende uitwerkte tot linkshandige versies.

Toen hij eind 1915 in Wenen terugkeerde lag zijn leven in alle opzichten in puin, maar kon hij meteen met zijn Omsk-arrangementen aan de slag. Maandenlang, zeven uur per dag studeerde hij; op een echt instrument. Door ingenieuze pedaal- en vingerzettingstechnieken wist hij zijn eenhandige spel weer net zo virtuoos en wervelend te laten klinken als zijn tweehandige debuutconcert in Wenen en hij betrad opnieuw het podium. De gevreesde criticus Julius Korngold schreef: *'Uit het spel van deze linkerhand klinkt in het geheel geen wemoed op vanwege het niet bezitten van een rechterhand, maar veel meer de triomf dat het ook zo gemakkelijk zonder kan.'*

Tot 1922 moest Paul Wittgenstein het doen met zijn eigen arrangementen, de stukken van Josef Labor en een beperkte verzameling bestaande werken van vóór zijn ongeluk. Hij begon in te zien dat hij geen echte carrière zou kunnen maken met alleen deze conservatief-romantische muziek. Eind 1922 begon hij met het verstrekken van compositieopdrachten aan vooraanstaande hedendaagse

componisten. Het enorme fortuin dat hij had geërfd kwam goed van pas. Eerst bestelde Paul vooral pianoconcerten waarin hij als virtuoos kon schitteren, maar daarna kwam ook vaker kamermuziek in beeld.

*Left Hand Legacy Vol.1* gaf een indruk van de breedte van het vocabulaire van Wittgensteins componistenvrienden Franz Schmidt, Josef Labor, Hans Gál en Ernest Walker. *Volume 2* gaat de diepte in met het onheilszwangere *Quintet in Bes* van Franz Schmidt en de wonderschone combinatie klarinet, altviool en piano linkerhand in het Trio van Josef Labor.

### **Franz Schmidt - Quintet in Bes (1932)**

Temidden van het tumult rond de Tweede Weense School van Arnold Schönberg c.s. – niet door alle Weners gewaardeerd – bleef Franz Schmidt trouw aan het hoogromantische idioom. Met pianist Paul Wittgenstein had hij een bijzonder goed contact. Wittgenstein bestelde bij Franz Schmidt tussen 1923 en 1938 maar liefst zes composities. In de kamermuziekwerken valt op hoe Schmidt de piano als gelijkwaardige partner van de andere instrumenten behandelt. Hoe complex de eenhandige pianopartij ook bij vlagen is, nergens is virtuositeit een doel op zich. Het *Quintet in Bes* ontstond in 1932, het jaar waarin Schmidt zijn dochter Emma verloor. Een sfeer van rouw doordrenkt het hele werk. Het laatste deel heeft een Slavisch aandoend hoofdthema waarin het licht tenslotte toch lijkt te winnen. Een meeslepend slot van een groots werk dat veel te weinig bekend is geworden.

### **Josef Labor - Trio nr. 2 in g voor klarinet, altviool en piano linkerhand (1919)**

Dit trio is een van de tien werken die Labor voor Wittgenstein schreef na diens terugkeer uit de oorlog. Pianist, componist, organist en pedagoog Josef Labor stond in Wenen in hoog aanzien. Onder zijn leerlingen bevonden zich naast Wittgenstein ook Alma

Schindler en Arnold Schönberg. Dat Labor blind was verhinderde hem niet samen te werken met grote musici als Joseph Joachim en Marie Soldat. Voor haar en Paul Wittgenstein schreef hij de Sonate voor viool en piano linkerhand, te beluisteren op *Left Hand Legacy Vol. 1*.

Labor was een man van de 19e eeuw. Dat is in zijn compeerstijl overduidelijk te horen aan de invloeden van Brahms en Schumann. Volgens Ludwig Wittgenstein, de filosoof, behoorde Labor tot de zes grootsten, naast Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert en Brahms. Alexander Waugh schrijft in zijn familiechroniek: *“De hele familie Wittgenstein was weg van hem. Hij werd hun eigendom - hun huiscomponist, muzikaal raadsman, ontvanger van hun liefdadigheid, hun vriend en allround filosofische en psychologische goeroe”*.



Josef Labor

## Het Wittgenstein Project

Dit album *Left Hand Legacy Vol. 2* maakt deel uit van het Wittgenstein Project, dat tot doel heeft de schatten uit Wittgenstein's bibliotheek tot klinken te brengen. Schitterend repertoire dat te lang onderbelicht is gebleven. De kleur die de eenhandige piano aan het klankpalet toevoegt is bijzonder en verdient navolging. Het Wittgenstein Project geeft daarom ook compositieopdrachten: inmiddels zagen vier nieuwe kwintetten het daglicht. Het project beleefde een vliegende start in januari 2023. Het succes van de eerste concerten, een veelbeluisterde podcastserie en de verkiezing van het eerste album *Left Hand Legacy Vol. 1* tot één van de beste albums van 2023 beloofden veel voor het vervolg.

Onverwacht en ongewild is dit tweede album echter het laatste waaraan Folke Nauta zijn medewerking heeft kunnen verlenen. In de zomer van 2023 kwam hij plotseling te overlijden. Een persoonlijke tragedie en een groot verlies voor de muziekwereld.

Op dit album zijn de laatste opnames met Folke Nauta als pianist samengebracht.

## Persoonlijke herinneringen van Lars, Janneke, Elisabeth en Michiel

Hoe spannend was het toen Folke vier jaar geleden langskwam met een stapel kamer-muziek onder de arm, opgespoord in bibliotheken en muziekcollecties wereldwijd. Wij collega musici kenden zijn reputatie als pianist. We wisten ook van de tegenslag met zijn rechterhand, en hoe hij die te boven was gekomen. Het was juli en tropisch warm. We zaten bij altvioliste Elisabeth Smalt in haar Amsterdamse studio in zomerse kledij en speelden deze werken van onbekende componisten, vaak ernstig, romantisch, een groter contrast met het zomerse licht was niet denkbaar. De kwaliteit van de muziek was indrukwekkend en het stond meteen al vast: we móésten het spelen, linksom of rechtsom!

Op die hete julidag is een zaadje geplant dat drie jaar later tot bloei kwam in het omvangrijke en geïnspireerde Wittgenstein Project. Voor Folke persoonlijk was het

project van grote betekenis. In Paul Wittgenstein had hij een lotgenoot en rolmodel gevonden en in dit project kon hij zich weer voluit overgeven aan de muziek. Het markeerde zijn weg terug naar het concertpodium. Het project werd de uitdrukking van zijn veerkracht.

Muziek was Folke's passie, zijn lust en zijn leven, de taal waarin hij zich het beste kon uitdrukken, de uitweg voor zijn emoties. Met gevoel voor drama maar absoluut integer in zijn muzikale bedoelingen. Dat hadden wij al snel door tijdens onze samenwerking, vaak repeterend in zijn kleine muziekstudio annex huiskamer in Hilversum.

Je bent collega's, muziekprofessionals, maar als je op zo'n intensieve manier met elkaar samenspeelt dan leer je elkaar ook als mens kennen. Kamermuziek maken is intiem. Samen crescendo's en decrescendo's maken, van fortissimo tot al niente, samen lijnen uitzetten, samen akkoorden en ritmes 'proeven': dan kom je zo dicht bij elkaars energie, kracht en kwetsbaarheid, dat je elkaar zonder woorden diep in de ziel kan kijken. Juist dat is de kracht en de essentie van kamermuziek die je overdraagt op je publiek.

Het Wittgenstein Project begon in januari 2023 en was in volle gang. Eind juli gaven we met een een bijzonder bevlogen Folke nog een concert in MuziekHaven Zaandam. Begin augustus bereikte ons het vreselijke bericht dat hij was overleden.

Het Wittgenstein Project gaat door, maar dat hij er niet meer is doet pijn. "Fantoempijn" is het woord dat bij ons opkomt - de pijn van het ontbrekende lichaamsdeel.

In de geest van zowel Wittgenstein als Nauta zet het ensemble door en vindt een waardige opvolger in de Oekraïense pianist Antonii Baryshevskyi. Ook hij is bekend met tegenslag: Op weg om internationaal door te breken als concertpianist brak in zijn thuisland de oorlog uit. Hij week uit met zijn gezin naar Nederland, waar hij sindsdien zijn leven en carrière weer oppakt. Samen met hem heeft het Wittgenstein Project weer toekomst.

## LEFT HAND LEGACY

Viel zu lange ist die Musikbibliothek Paul Wittgensteins für die Außenwelt unerreichbar geblieben. Wie jeder Musikwissenschaftler wusste, verbarg die Witwe des 1961 verstorbenen Pianisten und Auftraggebers von Maurice Ravel's *Concerto pour la main gauche* einen wahren Schatz. Als sich nach ihrem Tod im Jahre 2001 die monumentalen Türen ihres Landhauses öffneten, dürften sich die ersten Besucher wie Archäologen gefühlt haben: Sie betraten das neunzehnte Jahrhundert.

Zwischen Originalpartituren von Beethoven und einer Haarlocke von Brahms fanden sich zahlreiche, eigens für den einarmigen Pianisten geschriebene Kammermusikwerke. Viele dieser Kompositionen hatte er in den 20er und 30er Jahren uraufgeführt. Seitdem warten die Werke auf ihre Wiedererweckung.

Aber wer sollte sie eigentlich zum Leben erwecken? Zum Beispiel Pianisten, die während ihrer Karriere die Funktion ihrer rechten Hand infolge eines Unglücks oder einer Verletzung eingebüßt hatten. Wer immer jedoch Wittgenstein um Repertoire für die linke Hand bat, ging leer aus. Siegfried Rapp etwa erhielt am 5. Juni 1950 folgenden Brief: *„Man baut kein Haus, nur damit jemand anderes darin wohnen kann. Ich habe die Werke in Auftrag gegeben und bezahlt, die ganze Idee war meine [...]. Aber die Werke, an denen ich noch die exklusiven Aufführungsrechte habe, sollen meine bleiben, solange ich noch öffentlich aufführe; das ist nur richtig und fair. Wenn ich tot bin oder keine Konzerte mehr gebe, dann werden die Werke allen zugänglich sein, weil ich nicht möchte, dass sie zum Schaden des Komponisten in Bibliotheken verstauben.“*

Erstmals bietet sich jetzt eine Gelegenheit, Wittgensteins gesamten Kammermusiknachlass seiner originären Bestimmung zurückzugeben: dem Konzertpodium. Als der niederländische Pianist Folke Nauta infolge einer fokalen Dystonie den Gebrauch seiner rechten Hand verlor, fand er in Wittgenstein und dessen Kammermusikschatz Vorbild und Rettung. Es gab allerdings ein Problem: Wittgensteins



Palais Wittgenstein, der rote Salon 1910

Bibliothek war inzwischen in alle Winde zerstreut. In österreichischen und englischen Archiven spürte Nauta Autographen auf, die noch Wittgensteins wild gekritzelt Anmerkungen trugen. Wie ein roter Faden durchzieht die Besetzung für Klavierquintett mit Klarinette und Streichtrio Wittgensteins Kammermusikerbe. Nauta wandte sich an den Klarinettenisten Lars van den Oudenweijer, der gemeinsam mit dem Prisma-Streichtrio das Wittgenstein-Projekt ins Leben rief, um diese Musik wieder zum Erklingen zu bringen und Wittgensteins außergewöhnliche, von Unglück, Kampf und künstlerischem Triumph geprägte Biographie zu erzählen.



Paul Wittgenstein wuchs unter extremen Verhältnissen auf. Nach den Rothschilds waren die Wittgensteins die reichste Familie in der österreichisch-ungarischen Monarchie. Die Familie Wittgenstein stand im Mittelpunkt des kulturellen Lebens in Wien. Der Vater, Stahlmagnat Karl Wittgenstein, betätigte sich als leidenschaftlicher Kunstmäzen. Unter anderem gab er Werke bei Auguste Rodin in Auftrag und beteiligte sich an der Finanzierung des Wiener Sezessionsgebäudes. Gustav Klimt malte das Hochzeitsporträt seiner Tochter Gretl Wittgenstein. Die Musik spielte eine Hauptrolle im Leben aller Familienmitglieder. Im Palais Wittgenstein standen sieben Flügel, darunter zwei Bösendorfer Konzertflügel des Typs Imperial. Im Musiksaal, unter der Marmorskulptur eines nackten Beethoven, traten Johannes Brahms, Richard Strauss, Joseph Joachim und Gustav Mahler auf.

In seiner Familie herrschte Karl Wittgenstein als autoritärer Patriarch. Frauen zählten nicht mit, die Söhne hatten sich den Berufswünschen des Vaters unterzuordnen. Die Beschäftigung mit den Künsten nahm zwar einen wichtigen Platz ein, jedoch immer erst nach Erledigung der Tagesgeschäfte. Karl Wittgenstein und seine musikalisch hochbegabte, aber schüchterne Frau Leopoldine hatten neun Kinder, die allesamt das Talent ihrer Mutter geerbt hatten. Die unnatürliche Trennung von Kunst und Ehrgeiz sorgte für zahlreiche Spannungen innerhalb der Familie. Drei der fünf Söhne nahmen sich vermutlich das Leben, die anderen beiden litten ihr ganzes Leben an suizidalen Impulsen. Zwei der drei Töchter, die das Erwachsenenalter erreichten, heirateten; ihre Ehemänner fielen in geistige Umnachtung, in einem Fall gefolgt von Selbstmord. Diese – auch nach den morbiden Maßstäben der untergehenden Donaumonarchie – stattliche Anzahl stummer Zeugen illustriert die gestörten Familienverhältnisse.

Allein beim gemeinsamen Musizieren verkehrten die Familienmitglieder buchstäblich in Harmonie miteinander. Wie Alexander Waugh in seiner vielbeachteten Familienchronik *The House of Wittgenstein, a Family at War* bemerkt: „*Alle Wittgenstein-Kinder betrieben die*

*Musik mit einer nahezu pathologischen Leidenschaft. Wenn musiziert wurde, waren sie befreit und liebenswürdig. Wer die Hingabe und Leidenschaft von Paul, Ludwig, Hermine, Leopoldine, Karl und den anderen beim gemeinsamen Singen oder Spielen beobachtet hätte, wäre leicht dem Irrtum unterlegen, diese streitsüchtigen, launischen und komplizierten Menschen würden zu den glücklichsten und zutiefst verbundenen Familien des Habsburgerreiches gehören.“*

Einzig die beiden jüngsten Brüder Paul und Ludwig erhielten nach dem Tod des Vaters im Jahr 1913 die Gelegenheit, ihren Neigungen zu folgen und ein Leben als Musiker und Philosoph einzuschlagen.

Am 1. Dezember 1913 debütierte Paul im Goldenen Saal des Wiener Musikvereins. Dieses Konzert sollte den Anfang einer internationalen Solokarriere markieren. Diese Hoffnung zerschlug sich, als am 28. Juni 1914 eine anarchistische Kugel in Sarajewo die Wogen der schönen blauen Donau so hochschlagen ließ, dass sie quasi die erste Hälfte des zwanzigsten Jahrhunderts überfluteten. Paul Wittgenstein legte seine Uniform an und bestieg sein Pferd, um die Ehre der habsburgischen Dynastie zu verteidigen. Drei Wochen später wurde der Pianist bewusstlos und mit durchschossenem Ellbogen in ein Feldlazarett bei Lwiw, dem damaligen Lemberg, eingeliefert. Als er zu sich kam, fiel sein Auge auf seinen amputierten rechten Arm, den man achtlos in eine Ecke gelegt hatte. Mit dem anderen Auge blickte er in den Lauf eines russischen Gewehrs. Von Phantomschmerzen und eisiger Kälte zermürbt, erreichte Paul nach dreimonatiger Fahrt im Güterwaggon das Lager Omsk. Er war 27 Jahre alt, hatte die typisch Wittgensteinschen Selbstmordgedanken abgeworfen und war mittlerweile fest entschlossen, seine Karriere als Konzertpianist fortzusetzen.

Nicht nur sein starrköpfiger Vater, sondern auch andere Vorbilder hatten seine Entschlussfähigkeit geprägt. Auf seinem Transport durch Russland, einer Zeit tiefster Hoffnungslosigkeit, erfuhr Paul, dass sein blinder Mentor Josef Labor damit beschäftigt war, linkshändiges Repertoire für ihn zu schreiben. Während seiner Genesung in Omsk

gab ihm jemand ein Buch des exzentrischen Grafen Géza Zichy, der ihm als einarmiger Pianist bekannt war. Es betraf ein illustriertes Selbsthilfebuch: Hummer essen mit einer

Hand, die Hände waschen oder seine Unterwäsche mithilfe einer Türklinke selbst anziehen. Die Werke des damals größten Klaviervirtuosen Leopold Godowsky waren eine weitere Quelle der Inspiration. Da Paul schwer visualisieren konnte, wie es Godowsky gelungen war, Chopins berüchtigte *Étude Révolutionnaire* für die linke Hand zu bearbeiten, zeichnete er sorgfältig mit Holzkohle weiße und schwarze Klaviertasten auf eine Kiste. So begann er wieder zu „spielen“. Wachen und Mitgefangene sahen ihm zu, wie er – unermüdlich mit seinen froststarrten Fingern trommelnd – alle Stücke aus dem Gedächtnis für die linke Hand bearbeitete.

Als er 1915 nach Wien zurückgekehrt war, lag sein Leben in Trümmern, aber er konnte zumindest sofort auf seine Arrangements aus Omsk zurückgreifen. Monatelang übte er täglich sieben Stunden auf seinem vertrauten Flügel. Mit einer genialen Pedal- und Fingersatztechnik wusste er seinem einhändigen Spiel denselben virtuellen Glanz seines zweihändigen Debüts in Wien zu verleihen. Und so kehrte er auf das Konzertpodium zurück. Der gefürchtete Kritiker Julius Korngold schrieb: „*Aus dem Spiel dieser Linken klingt keineswegs die Wehmut heraus, keine Rechte zu besitzen, vielmehr der Triumph, sie so leicht entbehren zu können.*“

Bis 1922 begnügte Paul sich notgedrungen mit eigenen Bearbeitungen, den Stücken von Josef Labor und einer kleinen Werkauswahl aus der Zeit vor seiner Verletzung. Allmählich wurde ihm klar, dass für eine echte Karriere mehr nötig war als diese konservativ-romantischen Werke. Ende 1922 gab er erste Werke bei bekannten zeitgenössischen Komponisten in Auftrag. Mit seinem immensen Erbe waren ihm keine Grenzen gesetzt. Zunächst bestellte Paul vor allem Klavierkonzerte, in denen er als Solist brillieren konnte, später kamen immer öfter Kammermusikwerke hinzu.

*Left Hand Legacy Vol. 1* vermittelte bereits ein Bild des breiten Klangspektrums der mit Wittgenstein befreundeten Komponisten Franz Schmidt, Josef Labor, Hans Gál und Ernest Walker. Dieser Eindruck vertieft sich in *Volume 2* mit dem unheil-schwangeren Quintett in B-Dur von Franz Schmidt und dem Trio von Josef Labor in der zauberhaften Besetzung Klavier für die linke Hand, Klarinette und Viola.

### **Franz Schmidt - Quintett in B-Dur** (1932)

Immitten des Tumults rund um die Zweite Wiener Schule von Arnold Schönberg und Gleichgesinnten – nicht von allen Wienern geschätzt – blieb Franz Schmidt dem hochromantischen Idiom treu. Mit dem Pianisten Paul Wittgenstein stand er in besonders enger Verbindung. Zwischen 1923 und 1938 bestellte Wittgenstein bei Franz Schmidt nicht weniger als sechs Kompositionen. Bemerkenswert in den Kammermusikwerken ist der kongeniale Klavierpart; trotz der stellenweise komplexen Herausforderungen ist die Virtuosität niemals Selbstzweck. Das *Quintett in B-Dur* entstand im Jahre 1932, in dem Schmidt seine Tochter Emma verlor. Die Trauer um den Verlust durchzieht das gesamte Stück. Erst im letzten Satz mit seinem slawisch gefärbten Hauptthema bricht doch noch das Licht durch: ein mitreißender Schluss des großartigen Werkes, das viel mehr Bekanntheit verdient.

### **Josef Labor - Trio Nr. 2 in g-Moll für Klarinette, Viola und Klavier** (1919)

Das Trio gehört zu den zehn Werken, die Josef Labor für Wittgenstein nach dessen Heimkehr aus dem Krieg komponierte. Der Pianist, Komponist, Organist und Pädagoge Josef Labor genoss hohes Ansehen in Wien. Neben Wittgenstein zählten auch Alma Schindler und Arnold Schönberg zu seinen Schülern. Trotz seiner Blindheit musizierte Labor zusammen mit großen Musikern wie Joseph Joachim und Marie Soldat. Für

diese Geigerin und Paul Wittgenstein komponierte Labor seine Sonate für Violine und Klavier für die linke Hand. Sie ist auf *Left Hand Legacy Vol. 1* zu hören.

Wie sein deutlich an Brahms und Schumann orientierter Kompositionsstil verrät, war Labor ein Mann des 19. Jahrhunderts. Der Philosoph Ludwig Wittgenstein reihte ihn in die Phalanx der für ihn größten Komponisten Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert und Brahms ein. In seiner Chronik der Familie Wittgenstein schreibt Alexander Waugh: „*Die ganze Familie Wittgenstein war hingerissen von Labor. Sie vereinnahmten ihn als Hauskomponisten, musikalischen Berater, Empfänger ihrer Wohlthätigkeit, Freund und philosophischen und psychologischen Guru in allen Lebenslagen.*“



Franz Schmidt  
Painting after an etching by Anton Karlinsky



## **Wittgenstein-Projekt**

Das Album *Left Hand Legacy Vol. 2* ist Teil des Wittgenstein-Projekts mit dem Ziel, die Schätze aus Wittgensteins Bibliothek wieder erklingen zu lassen. Zu lange führte das großartige Repertoire ein Schattendasein. Der Klavierpart für die linke Hand bereichert die Kammermusik um eine besondere Klangfarbe und verdient eine Neubelebung. Deshalb vergibt das Wittgenstein-Projekt auch Kompositionsaufträge: Vier neue Quintette wurden inzwischen aus der Taufe gehoben. Die begeistert aufgenommenen ersten Konzerte, eine viel gehörte Podcastserie und ein Platz des ersten Albums *Left Hand Legacy Vol. 1* unter den besten Veröffentlichungen im Jahr 2023 versprachen weitere Erfolge für die Zukunft.

Unerwartet und ungewollt ist dieses zweite Album das letzte, an dem Folke Nauta mitwirken konnte. Im Sommer 2023 verstarb er vollkommen überraschend. Sein Tod ist nicht nur eine persönliche Tragödie, sondern auch ein großer Verlust für die Musikwelt. Dieses Album vereint die letzten Aufnahmen mit dem Pianisten Folke Nauta.

## **Persönliche Erinnerungen von Lars, Janneke, Elisabeth und Michiel**

Wie spannend war der Moment, als Folke vor vier Jahren mit einem Stapel Kammermusiknoten vorbeikam, die er weltweit in Bibliotheken und Notensammlungen aufgespürt hatte. Er war uns Musikerkollegen als ausgezeichnete Pianist bekannt; wir wussten auch, wie er den folgenschweren Ausfall seiner rechten Hand gemeistert hatte. Es war ein tropisch heißer Julitag. Luftig gekleidet saßen wir im Amsterdamer Studio der Bratschistin Elisabeth Smalt und spielten diese meist ernsten, romantischen Werke von unbekanntem Komponisten – ein größerer Kontrast zu dem hellen Sommertag war kaum denkbar. Wir alle waren von der Qualität der Werke beeindruckt und beschlossen sofort: Diese Musik mussten wir um jeden Preis spielen!

Der an diesem heißen Julitag gelegte Samen kam drei Jahre später in dem umfangreichen

und inspirierten Wittgenstein-Projekt zur Blüte. Besonders für Folke bedeutete dieses Projekt sehr viel. Paul Wittgenstein war sein Schicksalsgenosse und Rollenmodell; in diesem Projekt konnte er sich wieder voller Übergabe der Musik widmen. Mit dem neuentdeckten Repertoire eroberte er sich den Weg zurück auf das Konzertpodium. Das Projekt bot ihm die Gelegenheit, seine innere Stärke zu offenbaren.

Musik war Folkes Leidenschaft, seine Lust und sein Leben, Ventil für seine Emotionen, die Sprache, in der er sich am besten ausdrücken konnte. Er besaß Gefühl für Drama, war jedoch immer absolut integer in seiner musikalischen Aussage. Das hatten wir bei den Proben in seinem kleinen Studio-Wohnzimmer in Hilversum schnell begriffen.

Zwar arbeiteten wir professionell als Musikerkollegen, aber in dem intensiven Zusammenspiel lernt man einander auch menschlich kennen. Kammermusikspiel ist eine intime Angelegenheit. Gemeinsam lauter und leiser spielen, von *fortissimo* bis *al niente*, gemeinsam phrasieren, gemeinsam Akkorde und Rhythmen „schmecken“: Dann kommt man der Energie, der Stärke und der Verletzlichkeit der Mitspieler so nahe, dass man ohne Worte tief in die Seele des anderen blicken kann. Genau darin besteht die Kraft und Essenz der Kammermusik, die sich auf das Publikum überträgt. Das Wittgenstein-Projekt nahm im Januar 2023 seinen Anfang und war voll im Gang. Ende Juli gaben wir mit einem besonders inspirierten Folke noch ein Konzert im MuziekHaven Zaandam. Anfang August erhielten wir die erschütternde Nachricht von seinem Tod.

Das Wittgenstein-Projekt läuft weiter, aber der Verlust schmerzt tief. Wir empfinden ihn als "Phantomschmerz" – der Schmerz eines amputierten Körperteils.

Im Geiste von Wittgenstein und Folke Nauta setzt das Ensemble das Projekt fort. Mit dem ukrainischen Pianisten Antonii Baryshevskyi wurde ein würdiger Nachfolger gefunden. Auch er musste widrige Umstände bewältigen: Während seines internationalen Durchbruchs als Konzertpianist brach in der Ukraine der Krieg aus. Er flüchtete mit seiner Familie in die Niederlande, wo er sein Leben und seine Karriere aufnehmen konnte. Mit ihm zusammen geht das Wittgenstein-Projekt wieder einer neuen Zukunft entgegen.





**Prisma String Trio** interprets seven centuries of string trio music at the highest level. Virtuoso, passionate and style conscious, the trio combines the tight-knit ensemble playing of a string quartet with the flair of three refined musicians perfectly attuned to each other. Quality, inspiration and contact with the audience are its hallmarks. Since its foundation in 2002, the trio has championed unknown music of high quality, alongside celebrated works. It steers clear of artificial borders between stylistic periods and genres and constantly seeks to build fresh rapport with audiences.

Prisma performs at numerous venues at home and abroad, including the Royal Concertgebouw Amsterdam, De Doelen and Muziekgebouw aan 't IJ. It is a welcome guest at Dutch festivals such as the Grachtenfestival, Wonderfeel and November Music, and also makes radio and TV appearances. Prisma's first album Voyage was given a rating of 10 in Luister music magazine and its album La Muse received the Album of the Year 2021 award from NativeDSD, a worldwide platform for high-quality releases.

The pianist **Folke Nauta** graduated from the Conservatorium van Amsterdam, receiving a 10 with distinction. Folke is acclaimed by the press and public alike for his natural and concentrated style playing. As a soloist he has performed in all the major Dutch concert halls and in countries including Norway, England, Germany and France. He has made diverse CD recordings and won national and international awards. After his right hand was affected by a neurological complaint, he turned his focus towards tracing and performing left hand repertoire including solo piano and chamber music works.

The Dutch clarinetist **Lars Wouters van den Oudenweijer** studied with Walter Boeykens at the Rotterdam Conservatory of Music and won a Fulbright scholarship to study with Charles Neidich at The Juilliard School in New York. After winning several first prizes at international competitions, Lars made a successful debut in the Amsterdam Concertgebouw and gave solo performances in New York and at major European venues. As a soloist he has played in the Netherlands and abroad with the Rotterdam Philharmonic Orchestra, Netherlands Radio Chamber Orchestra and Amsterdam Sinfonietta. In 2003 his debut CD was awarded an Edison. Other CD's followed with music by MacMillan, Mamlok, Hindemith, Brahms, and Reger. These recordings received outstanding reviews by the international music press.

Recording: **Mediatrack**  
Producer/recording engineer: Tom Peeters  
Recording location: **Westvest90, Schiedam, The Netherlands**  
Recording dates: April 3, 4, 5, 2023  
Piano: **Chris Maene Straight Strung Parlor Grand CM/228**

Microphones: Brüel & Kjaer 4003, Neumann modified by Rens Heijnis  
Microphone cables, interlinks: **Acoustic Revive**

Text: **Michiel Weidner**  
Translations: **Frances Thé (English), Judith Jamin (German)**

Photography: **Foppe Schut**  
Additional Photography: **Österreichische Nationalbibliothek**  
Replica 'Omsk piano': **Michiel Weidner**  
Artwork design: **Egbert Luijts (studioEGT)**

Thanks to: **Splendor Amsterdam, Prisma Trio Foundation board,**  
**crowdfunding sponsors, friends and fans**

[www.larzetto.com](http://www.larzetto.com)  
[www.prismatrio.nl](http://www.prismatrio.nl)  
[www.cobrarecords.com](http://www.cobrarecords.com)



The Wittgenstein Project is supported by

het  
cultuurfonds

AE amsterdams  
fonds voor de  
kunst

Sena

FONDS  
PODIUM  
KUNSTEN  
PERFORMING  
ARTS FUND NL

 **GRAVIN VAN BYLANDT**  
STICHTING

II  
**CHRIS MAENE**  
Straight Strung Concert Grand